

Innlegg på RHOs toppmøte om rus- og psykisk helse 6. februar 2026.

Kjære alle sammen,

Takk for invitasjonen til å si noe om utfordringsbildet når det gjelder situasjonen til personer som sliter med rus- og psykiske helseproblemer.

Jeg vil i innlegget mitt i dag bruke noen kilder som grunnlag. Disse er blant annet FAFO-evalueringen av opptrappingsplanen for rusfeltet 2016-2020¹, NIMs rapport om rus og menneskerettigheter fra 2024³ og Riksrevisjonens rapport fra 2025⁴.

Utfordringsbildet som sådan er at disse menneskene vi snakker om i dag, og som jeg etter beste evne forsøker å snakke for som leder for en brukerorganisasjon, har i lang tid vært at:

- de blir diskriminert i helsevesenet
- de blir diskriminert av politiet
- de lever kortere enn majoriteten i samfunnet
- behandlingstilbudet er for lite utviklet og for dårlig tilpasset og det utfordrer menneskerettighetene

Dessuten har de vært utsatt for systematiske lovbrudd fra politiet i en årrekke uten at det har fått konsekvenser eller politisk erkjennelse.

Dette er kjent for alle.

Først, en grunnleggende ting: I Norge opererer vi med lovlige og ulovlige rusmidler. Dette har betydning for hvordan myndighetene håndterer personer som bruker disse rusmidlene, både når det kommer til utvikling av hjelpe- og oppfølgingstilbud, og når det kommer til politiets håndtering av dem. Personer som har et problem med sin bruk av ulovlige rusmidler, har samtidig -kun pga. ulovligheten - et problem med den norske stat.

Stortinget har kommet fram til at rusavhengige ikke bør *straffes for bruk alene* og gitt domstolene ansvaret med å finne ut om en person er rusavhengig eller ikke for å vurdere om de skal unnsnippe straff. Grunnen til at Stortinget har gitt domstolene dette ansvaret, var fordi

¹ FAFO (2021). «Et tjenesteområde i utvikling – resultatrapport fra evalueringen av Opptrappingsplanen for rusfeltet 2016–2020». FAFO-rapport 2021:42.

<https://www.fafo.no/publikasjoner/fafo-rapporter/evaluering-av-opptrappingsplanen-for-rusfeltet-6>

² FAFO arrangerte et offentlig seminar i forbindelse med lanseringen av sluttevalueringen av Opptrappingsplanen for rusfeltet (2016–2020), der funnene ble presentert og diskutert med myndigheter, fagmiljøer og brukerorganisasjoner; undertegnede deltok som én av innleiderne.

<https://www.fafo.no/arrangementer/rusfeltet-etter-opptrappingsplanen>

³ Norges institusjon for menneskerettigheter (NIM) (2022). «Rus og menneskerettigheter».

<https://www.nhri.no/rapport/rus-og-menneskerettigheter/>

⁴ Riksrevisjonen (2025). «Helse- og velferdstjenester til personer med samtidige rusmiddellidelser og psykiske lidelser» (Dokument 3:5 2024–2025).

<https://www.riksrevisjonen.no/rapporter-mappe/no-2024-2025/helse-og-velferdstjenester-til-personer-med-samtidig-rusmiddellidelse-og-psykisk-lidelse/>

det regjeringsoppnevnte rushåndhevingsutvalget konkluderte med at det ikke lot seg gjøre å trekke opp et skille mellom rusavhengige og ikke rusavhengige slik regjeringen ville⁵.

Menneskene som jeg vil snakke for i dag var for kort tid siden underholdning på TV der de ble utsatt for tvangsmidler under politiets etterforskning av deres rusbruk, som av Riksadvokaten⁶ har blitt vurdert som uforholdsmessig der den var det (urin- og blodprøver, ransaking i kroppens hulrom osv. for å avdekke bøteforhold) og usaklig der den var det (ransaking av bolig eller mobiltelefon – gjerne etter at lovbruddet man var mistenkt for var oppklart, både for å finne annen kriminalitet eller evt. andre som har begått kriminalitet som å bruke, kjøpe eller selge rusmidler).

Med andre ord, så har ikke grunnlovfestede beskyttelser gjeldt for personer som har hatt problemer med ulovlige rusmidler og det norske samfunnet har latt seg underholde med dem.

I dag er det uvisst hva som er gjeldende rett og hvor menneskerettighetene beskytter mot overgrep i og med at de samme partiene⁷ som vurderte lovbruddene likt som Riksadvokaten har hjemlet dem i Legemiddeloven som regulerer bruk og besittelse. Det er ikke min hensikt å være urettferdig mot noen, men jeg mener det er viktig å ha med denne delen av historien fordi det viser at grunnleggende rettigheter er forhandlingsbare når det gjelder de vi snakker om i dag.

Vi er kjent med flere tilfeller der personer som blir vurdert som at de er rusavhengig, ikke får adekvat medisinsk behandling mot smerter ved operasjoner eller ved skader ved norske sykehus

Den tradisjonelle behandlingen av personer med det man kaller for opioidavhengighet er Legemiddelassistert Rehabilitering eller LAR som innebærer at det gis noen typer substitusjonsmedikasjon for å forhindre abstinenssymptomer. Men for å gjøre dette har man utviklet en særomsorg som er basert på mistillit, og der systemet i stor grad er utformet for kontroll av pasientene i årevis, basert på fordommer om «gruppen» de kommer fra.

Som vi har fått høre også her i dag, slo Riksrevisjonen i 2025 fast at tilbudet til personer med samtidig rus- og psykiske lidelser er **sterkt kritikkverdig**. Dette er som kjent den strengeste kritikken som Riksrevisjonen kan gi.

Kritikken var ikke rettet mot enkelttjenester, men mot **systemet**: manglende samordning mellom kommune, spesialisthelsetjeneste og NAV, utilstrekkelig boligtilgang, brudd i behandlingsløp og fravær av helhetlig oppfølging. Konsekvensen er at mennesker med

⁵ Rushåndhevingsutvalget (2024). *Håndheving av mindre narkotikaovertrедelser* (NOU 2024: 12). <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/nou-2024-12/id3045610/>

⁶ Riksadvokaten (9. april 2021). *Påtalemyndighetens legalitetskontroll med tvangsmiddelbruk – relevante rettslige utgangspunkter for bruk av tvangsmidler i saker om befatning med narkotika*. <https://www.riksadvokaten.no/document/patalemyndighetens-legalitetskontroll-med-tvangsmiddelbruk/>

⁷ Ingvild Wethrus Thorsvik (V), skriftlig spørsmål til justis- og beredskapsministeren om politiets ulovlige ransakinger i narkotikasaker (Dokument 15:1280 (2021–2022)). <https://www.stortinget.no/no/Saker-og-publikasjoner/Sporsmal/Skriftlige-sporsmal-og-svar/Skriftlig-sporsmal/?qnid=69403>

⁸ Nicholas Wilkinson (SV): «Rusransakelsene – alle partiene bør si unnskyld». Rett24, 2022. <https://rett24.no/articles/rusransakelsene--alle-partiene-bor-si-unnskyld>

komplekse behov faller mellom tjenester over lang tid – med store menneskelige og samfunnsmessige kostnader.

Og nå kommer jeg til utfordringsbildet. For jeg mener utfordringsbildet her er politisk. Vi har vært kjent med at norske myndigheter ikke oppfyller kravene til FNs ØSK-komité lenge.

Det ble gjennomført en opptrappingsplan mellom 2016 og 2020. Denne lyktes ikke med å oppfylle rettighetene, men FAFO-evalueringen konkluderte med at det overordnede målet om å styrke feltet med 2,4 milliarder kroner var oppfylt, og at innsatsen hadde medført økning i både kapasitet og kompetanse i kommunene. Ettersom man likevel ikke oppfylte delmålene, ble det anbefalt å videreføre innsatsen. Det ble trukket frem at det er særlig behov for økt oppmerksomhet om tjeneste- og botilbudet til personer til ROPlidelser.

Som de fleste nok husker ble Solberg II-regjeringen forslag til rusreform stemt ned i Stortinget i 2021, fordi den ikke ville styrke behandlingsskapasiteten og bare avkriminalisere bruk og besittelse⁹. Jeg tror derfor at det var overraskende for enkelte at vi aldri fikk noen styrking av tilbudet.

Derimot fikk vi en systematisk nedbygging av tjenestetilbudet. I 2024 gikk flere tusen i fakkeltog i Oslo, Bergen og Trondheim for å protestere mot nedbygging av behandlingstilbudet etter at avviklingen av godkjenningsordningen for fritt behandlingsvalg først fjernet tilbud for ca. 300 millioner kroner. Deretter, fordi HSØ planla å avvikle rundt 100 døgnplasser og samtidig korte ned behandlingstiden.

Situasjonen i kommune-Norge er ikke noe bedre. Som Riksrevisjonen og NIM slår fast i sine rapporter, så er det ikke et godt nok tilbud til pasientgruppen.

I Oslo kommune f.eks. gjennomføres det en nedbygging av ca. 200 døgnplasser mellom 2021 og 2030¹⁰.

I sin kommentar til FAFO-evalueringen trakk NIM fram at enkelte øremerkede tilskudd rettet mot frivillige og ideelle aktører ble videreført. Rett før jul, ble imidlertid de øremerkede og søkbare tilskuddene for kommuner på 500 millioner kroner, ført inn i kommuneramma for å sikre kommunenes finansiering av egne tjenester. Finanspolitisk talsperson i AP har omtalt dette som redusert «styringstrykk for kommunene»¹¹.

⁹ Regjeringen Solberg II (februar 2021). *Forslag om endringer i reaksjoner for bruk og besittelse av mindre mengder narkotika til egen bruk* (Prop. 92 L (2020–2021) utgjorde grunnlaget for rusreformforslaget om avkriminalisering).

<https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/prop.-92-l-20202021/id2835248/>

¹⁰ Oslo kommune (Temaplan for Oslo kommunes rusinstitusjoner 2021–2030). Bystyrets vedtak legger til grunn at antall rusinstitusjonsplasser reduseres fra ca. 657 plasser i 2021 til ca. 475 plasser i 2030 som følge av omstillinger og prioriteringer i tjenestetilbudet.

<https://einnsyn-fillager->

api.oslo.kommune.no/fil?filnavn=67e5908e4acf471b9c940a16f33877d1_f52b5ca9c9605409eed56cc06de756aa.pdf&virksomhet=976819837

¹¹ Tuva Moflag (A), Stortingets referat fra behandlingen av statsbudsjettet 2026 (møte 5. desember 2025), der hun sier: «Vi tar om lag 600 mill. kr ... og ... 700 mill. kr ... og sluser pengene inn i kommunerammen ... derfor er de synliggjort som ' redusert styringstrykk' ...». <https://www.stortinget.no/no/Saker-og-publikasjoner/Publikasjoner/Referater/Stortinget/2025-2026/refs-202526-12-05?all=true>

Oppsummert, er derfor utfordringsbildet sånn jeg ser det, ikke at vi mangler kunnskap om problemene. Hva som stigmatiserer, hvordan det diskrimineres, uklarheten i rettighetsbildet og hva konsekvensene kan bli av nedbygging av tjenestetilbudet.

Utfordringen er at myndighetene ikke er klare for å prioritere fagområdet og at rettighetene generelt er i spill. Hva Riksadvokaten, Norges Institusjon for Menneskerettigheter eller Riksrevisoren måtte si, fremstår som underordnet.

Så, hva kan vi gjøre med dette? Om jeg skal være helt ærlig, så har jeg ikke noe godt svar. På meg så ser det ut som at velferdsstaten svekkes til fordel for høyere prioritering av «sikkerhet», uten at jeg tror vi får et tryggere samfunn av det. Det er ikke uten grunn at vi har kalt velferdstjenestene for et sosialt «sikkerhetsnett».

Men, dersom vi tar i betraktning at akkurat nå er «myke verdier», «rettigheter» og slike ting er på vikende front, så kan det politiske sporet være å hjelpe de som tar beslutninger til å forstå at investering i tjenester og rettmessig behandling av folk som bidrar til et anstendig samfunn som det er lettere å leve i, også gir sikkerhet og tillit. Et mer sosialt samfunn, gir mindre sosiale problemer, mindre kriminalitet og uhelse. Investering i mennesker, er investeringer på lik linje som det er å bygge en vei eller en tunell. Det er menneskene som skal bygge veiene og tunellene. Så dette er «win-win».

Det andre sporet er rettslig. Her vil rapportene til NIM og Riksrevisjonen være viktige. Dessuten har Stortinget nettopp vedtatt å inkorporere FNs konvensjon om rettigheter til personer med nedsatt funksjonsevne, CRPD¹², som har forrang i norsk rett. CRPD kan også bidra til et perspektiv-skifte der situasjonen til de vi snakker om først og fremst er et resultat av samfunnets barrierer og at myndighetene kan prøves rettslig når folk diskrimineres systematisk i tjenestetilbudet.

Vi bør også støtte opp om Rusbehandlingsutvalget med innspill og perspektiver. Og jeg håper utvalget tar noen sjanser, for vi har hele tiden godt av å fornye oss og se om ikke vi kan gjøre ting litt annerledes.

Det er også et annet utvalg som jobber nå, Helsereformutvalget som også ser på utformingen og organiseringen av tjenestene. Det kan være lurt at vi også bidrar med innspill til dem, og jeg forutsetter nesten at utvalgene også snakker sammen.

Til sist, ønsker jeg å takke RHO for initiativet.

¹² FN-konvensjonen om rettighetene til personer med nedsatt funksjonsevne (CRPD) er inkorporert i norsk menneskerettslov, og vil gjelde som norsk lov med forrang ved motstrid med annen lovgivning.
<https://www.regjeringen.no/no/aktuelt/crpd-gjelder-som-norsk-lov-fra-nyttar/id3144047/>